

จดหมายข่าว

ศูนย์เรียนรู้บ้านเป็ดใน

ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 เดือนกันยายน 2554

“ เป็ดใน พอเพียง...
ที่เพียงพอ ”

- แนะนำโครงการศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านเป็ดใน
- การจัดการความรู้ในงานวิจัยชุมชน :
ไปทำอะไรกับสถาบันธรรมรัฐฯที่บ้านเป็ดใน จ.ตราด
- ป่าเลี้ยงคน คนช่วยป่า พากันอยู่รอด

จดหมายข่าวศูนย์เรียนรู้บ้านเปร็ดในฉบับนี้เป็นฉบับแรกที่ทำขึ้นภายใต้โครงการ “การพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านเปร็ดใน จังหวัดตราด เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ชุมชนร่วมกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ต่อปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ” ซึ่งได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.) ชื่อโครงการค่อนข้างยาวนานครับ เราเรียกชื่อย่อๆ กันว่า “โครงการศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านเปร็ดใน” โครงการนี้เป้าหมายอย่างไร จะมีกิจกรรมอะไรเกิดขึ้นบ้างในชุมชนบ้านเปร็ดในสามารถอ่านรายละเอียดได้ในจดหมายข่าวเล่มนี้ครับ

นอกจากโครงการศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านเปร็ดในแล้ว ทางสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ก็ได้ให้การสนับสนุนการดำเนินโครงการวิจัยเกี่ยวกับชุมชนบ้านเปร็ดในอีก 3 เรื่อง คือ การจัดการป่าชายเลน การกักเซาะชายฝั่งทะเล และด้านพลังงาน งานวิจัยทั้งสามเรื่องนี้เป็นเรื่องที่เป็นความต้องการของชุมชน เพื่อช่วยสร้างเสริมความรู้ในการจัดการดูแลทรัพยากรชายฝั่งและระบบนิเวศของชุมชนให้ดียิ่งขึ้น และสามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลง และปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ หรือปัญหาโลกร้อน นอกจากนี้ทางโครงการได้มีการประสานความร่วมมือกับทางศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งชาติเอเชียแปซิฟิก หรือที่เราเรียกกันว่า “รีคอฟ” ซึ่งกำลังดำเนินโครงการด้านการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ และการจัดการป่าชายเลนในพื้นที่บ้านเปร็ดใน และพื้นที่โดยรอบเช่นกัน

โครงการที่กล่าวถึงข้างต้นทั้งสามโครงการมีการประสานแผนการดำเนินงาน โดยมีเป้าหมายร่วมกัน คือการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และเพิ่มประสิทธิภาพการดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศในชุมชนโดยสมาชิกของชุมชน รวมทั้งองค์กรต่างๆ ของชุมชน เช่น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ จะเป็นแกนหลักในการดำเนินงาน นักวิจัยจากภายนอกเป็นเพียงผู้สนับสนุน ช่วยเหลือในด้านต่างๆ เช่น ด้านข้อมูล ด้านวิชาการ การจัดทำเอกสารเผยแพร่ การรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน ฯลฯ

ในช่วง 2 ปีนี้ บ้านเปร็ดในจะมีกิจกรรมหลากหลายรูปแบบเกิดขึ้นในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จดหมายข่าวนี้อาจเป็นช่องทางสำหรับรายงานถึงความก้าวหน้าของการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และผลของการดำเนินกิจกรรม เป็นเครื่องมือที่ช่วยสื่อสารกันเองระหว่างสมาชิกในชุมชน ระหว่างชุมชนเปร็ดในกับชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียงซึ่งมีกิจกรรมร่วมกัน ระหว่างสมาชิกในชุมชนกับนักวิจัย รวมทั้งบุคคลหรือองค์กรภายนอกที่แวะเวียนมาเยี่ยมชมศึกษาพื้นที่บ้านเปร็ดในเป็นระยะๆ

เนื้อหาทั้งหมดในจดหมายข่าวเล่มแรกนี้เป็นข้อเขียนที่มาจากนักวิจัยในโครงการเพื่อเป็นการเปิดตัวทำความรู้จักกันก่อน ในฉบับต่อไปจะมีเรื่องราวจากชุมชนมากขึ้น เป็นข้อเขียนที่มาจากสมาชิกในชุมชนเพื่อการสื่อสารถ่ายทอดข้อมูล แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างสมาชิกในชุมชน เพื่อการก้าวไปพร้อมกันของสมาชิกชุมชนบ้านเปร็ดในพบกันใหม่ในจดหมายข่าวฉบับหน้านะครับ

บัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์

สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

ร่วมกับภาคีเครือข่าย

- ✿ ชุมชนบ้านเป็ดในและเครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์
เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรของชีวิตในจังหวัดตราด
- ✿ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ✿ สถาบันวิจัยทรัพยากรทางน้ำ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ✿ คณะรัฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ✿ บัณฑิตวิทยาลัยร่วมด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี
- ✿ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFCT)
สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สารบัญ

- 2 เปิดเล่มทักทาย
- 4 แนะนำโครงการศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านเป็ดใน
 สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม
- 12 การจัดการความรู้ในงานวิจัยชุมชน :
 ไปทำอะไรกับสถาบันธรรมรัฐที่บ้านเป็ดใน จ.ตราด
 จตุพร วิศิษฎ์โชติอังกูร
- 15 ป่าเลี้ยวคน คนช่วยป่า พวกกันอยู่รอด
 พระอาจารย์สุบิน ปณีโต
- 17 กิจกรรมความเคลื่อนไหวที่ผ่านมา
- 18 คณะทำงานโครงการพัฒนาศูนย์เรียนรู้

แนะนำโครงการศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านเป็ดใน

สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

สถาบันธรรมรัฐคืออะไร ? เข้ามาทำโครงการในบ้านเป็ดได้อย่างไร ?

ชาวเป็ดใน คงรู้จักและคุ้นเคยกันดีกับทีมงานของสถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้เคยมีโอกาสเยี่ยมเยือนท่าน จากการทำงานในโครงการวิจัยต่างๆ ของสถาบันธรรมรัฐฯ แต่สำหรับชุมชนละแวกใกล้เคียงที่ยังไม่คุ้นเคยกับทางสถาบันธรรมรัฐฯ ใครขอแนะนำตัวอย่างเป็นทางการกันอีกครั้ง

แรกเริ่มที่สถาบันธรรมรัฐฯ ที่ได้มารู้จักกับชุมชนบ้านเป็ดใน เกิดขึ้นจากการที่ได้มาทำงานวิจัยในโครงการ “การสังเคราะห์วิธีคิดและแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาตะวันออกเพื่อนำไปสู่การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการนานาชาติ” ซึ่งเป็นโครงการที่ได้จัดประกายเพื่อให้เกิดการรวบรวมงานศึกษาภูมิความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนต่างๆ ของประเทศไทยในการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้กับการดำรงชีวิตประจำวันและบริหารจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นของตน ซึ่งสถาบันธรรมรัฐฯ ได้ศึกษาและคัดเลือกบ้านเป็ดในให้เป็นหนึ่งกรณีศึกษาที่ประสบความสำเร็จในด้านนี้

ทำไมต้องเป็นที่บ้านเป็ดใน ?

ทั้งนี้เพราะบ้านเป็ดในได้มีการสะสมความรู้และความเข้มแข็งของชุมชนที่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีต่อชุมชนอื่นๆ ในวิถีทางของการดำรงชีวิตที่เน้นคุณธรรม มีการใช้ปัญญาเพื่อแสวงหาทางออก ตามที่พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ซึ่งเป็นผู้นำทางความคิด ได้พยายามปลุกฝังจนชุมชนเป็ดในสามารถ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น จนกระทั่งแก้ไขปัญหาวิกฤตด้านทรัพยากรป่าชายเลนที่เคยเสื่อมโทรมให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ได้ตั้งทุกวันนี้ โดยมีตัวชี้วัดที่สำคัญซึ่งเห็นได้เป็นรูปธรรม คือ ชุมชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดี มีอาชีพมั่นคง ไม่ต้องย้ายถิ่นไปหางานทำที่อื่นและไม่มีปัญหาด้านสังคม ดังที่คนเป็ดในพูดกันว่า “เปิดประตูบ้านทิ้งไว้ก็ไม่มีใครเข้ามาขโมยของในบ้าน” รวมทั้งมีความสมัครสมานสามัคคี รักใคร่กลมเกลียวที่เมื่อใครมีงานบุญกุศลทุกบ้านจะต้องเข้าไปร่วมกันช่วยงานอย่างขมิ้มมัน

ภูมิปัญญานบ้านเป็ดในที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล

ต่อมาผลที่ได้จากการศึกษาในโครงการ การสังเคราะห์วิธีคิดและแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาตะวันออกเพื่อนำไปสู่การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการนานาชาติ สถาบันธรรมรัฐฯ ได้นำความสำเร็จของบ้านเป็ดในเป็นตัวอย่างหนึ่งไปเสนอในกิจกรรมประชุมเวทีนานาชาติเพื่อเผยแพร่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการประชุมสภาองค์การอนุรักษโลกครั้งที่ 4 ที่จัดโดยสหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์หรือ IUCN ที่เมืองบาเซิลน่านประเทศสเปน และได้ข้อสรุปว่าภูมิปัญญาตะวันออกเริ่มเป็นที่ยอมรับในสังคมโลกมากขึ้น ซึ่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่ง

เป็นหนึ่งในภูมิปัญญาตะวันออกเหล่านั้น อาจเป็นคำตอบที่จะช่วยลดปัญหาโลกร้อนได้ จึงเป็นที่มาของการทำงานในระยะต่อไปของสถาบันธรรมรัฐฯ คือโครงการ “การพัฒนาตัวชี้วัดการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการลดปัญหาโลกร้อนภายใต้แนวคิดภูมิปัญญาตะวันออก” เพื่อทำการศึกษว่าการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการผลิตและการบริโภค โดยเฉพาะในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ได้ประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานสำคัญนั้น จะสามารถช่วยลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและลดปัญหาโลกร้อนได้มากน้อยเพียงใดซึ่งความสำเร็จที่ผ่านมาในการแก้ปัญหาชุมชนของชาวบ้านเปรี๊ตโน ก็ทำให้ชุมชนบ้านเปรี๊ตโนก็ยังคงมีความโดดเด่นที่จะเป็นกรณีตัวอย่างอีกครั้ง

ชาวเปรี๊ตโนช่วยโลกลดโลกร้อนได้ !

จากการศึกษาจากพฤติกรรมและกิจกรรมต่างๆของชุมชนบ้านเปรี๊ตโนที่เป็นอยู่ในสภาพปัจจุบัน ทั้งกิจกรรมที่จะช่วยลดก๊าซเรือนกระจกทั้งทางตรงและทางอ้อมนำมาคำนวณและวิเคราะห์ผล ซึ่งการศึกษาได้ผลเป็นที่น่าภาคภูมิใจของชาวเปรี๊ตโน คือ พบว่ากิจกรรมของบ้านเปรี๊ตโนหลายกิจกรรมได้เกี่ยวข้องและช่วยลดก๊าซเรือนกระจก อาทิ กิจกรรมการป้องกันการกัดเซาะชายฝั่งโดยการวางเต่ายาง เพื่อชะลอขวางความแรงของคลื่น และการปลูกและฟื้นฟูป่าชายเลน รวมทั้งการจัดตั้งชมรมอนุรักษ์ป่าชายเลนและยุวมัคคุเทศก์เพื่อช่วยดูแลรักษาป่าชายเลน กิจกรรมการจัดการสวนผลไม้หลังฤดูกาลด้วยการผลิตถ่านไม้ด้วยเทคโนโลยีที่พัฒนาจากชุมชนโดยใช้กิ่งไม้จากการเคลียร์พื้นที่สวนผลไม้ รวมทั้งกิจกรรมในการจัดการด้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การจัดสรรและจัดระเบียบโฮมสเตย์ ซึ่งมีส่วนร่วมในการช่วยลดก๊าซเรือนกระจกทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งนี้พื้นที่ป่าปลูกและฟื้นฟูที่อยู่ในความดูแลของชาวเปรี๊ตโน จากการคำนวณพบว่าปริมาณการดูดกลืนก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ 1,205.06 ตันต่อปี และเมื่อเทียบกับจำนวนคนบ้านเปรี๊ตโน 650 คน มีปริมาณการดูดกลืนก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์จากพื้นที่ป่าของชุมชนที่ช่วยกันดูแลสามารถช่วยดูดกลืนก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ได้ 1.852 ตันต่อคนต่อปี หรือเกือบถึง 2 เท่าของค่าเฉลี่ยของการดูดซับก๊าซเรือนกระจกของประเทศ จากกิจกรรมด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินซึ่งมีค่าเฉลี่ยประมาณ 0.91 ตันคาร์บอนไดออกไซด์ต่อคนต่อปีในปี พ.ศ.2547

ความสำเร็จที่น่าชื่นชมดังกล่าวนี้ ทำให้สถาบันธรรมรัฐฯ ได้เกิดแนวคิดที่ว่า ภูมิปัญญาของชาวเปรีตในถือเป็นองค์ความรู้ที่สำคัญที่ควรรักษาและต่อยอดภูมิปัญญานี้มิให้สูญหายไปตามกาลเวลา ซึ่งเมื่อมาลองรวบรวมภูมิปัญญาของชาวเปรีตใน ที่โดดเด่นคือวิถีคิดแบบผสมผสานในการบริหารจัดการทรัพยากร ได้แก่

- ❖ ภูมิปัญญาของการใช้หลักคุณธรรมเข้ามาสอดแทรกการดำเนินงานสาธารณประโยชน์ในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน
- ❖ ภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน เช่น การจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรีตใน การตั้งกติกา “หยุดจับร่อย คอยจับล่าน”
- ❖ ภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและน้ำทะเล ได้แก่ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเต้ายางเพื่อชะลอความแรงคลื่น และป้องกันปัญหาทำให้เรือสามารถเข้ามาบริเวณหน้าทะเลได้
- ❖ ภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรพลังงาน ชุมชนที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการผลิตเตาเผาถ่านเพื่อจัดการกับเศษกิ่งไม้จากสวนผลไม้อย่างมีประสิทธิภาพ

และได้นำมาสู่การจัดทำ “โครงการการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านเปรีตในจังหวัดตราดเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง และประยุกต์ใช้องค์ความรู้ชุมชนร่วมกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ต่อปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ” ที่กำลังดำเนินงานอยู่ในขณะนี้

ศูนย์การเรียนรู้คืออะไร ?

หลายท่านคงมีความเข้าใจว่า “ศูนย์เรียนรู้” คงหมายถึงศูนย์เรียนรู้ทั่วไป ที่เป็นตัวอาคารสถานที่ ซึ่งภายในอาคารจะประกอบด้วยเอกสารความรู้ต่างๆ ที่ให้คนทั่วไปเข้าไปแสวงหาความรู้ โดยมีวิทยากรเป็นผู้ถ่ายทอด แต่สำหรับความหมายของการพัฒนาศูนย์เรียนรู้บ้านเปรีตในฯ ในที่นี้ อาจไม่ใช่ศูนย์เรียนรู้ที่เราคุ้นชินกันเท่าไรนัก เพราะศูนย์เรียนรู้บ้านเปรีตในนี้ จะเป็นศูนย์เรียนรู้ที่มีชีวิต ที่ชุมชนทุกคนสามารถเป็นวิทยากรถ่ายทอดภูมิความรู้ให้กับบุคคลทั่วไปที่เข้ามาสัมผัสเพื่อเรียนรู้แลกเปลี่ยนภายในชุมชน โดยอาศัยสถานที่เรียนรู้ตามแหล่งทรัพยากรของชุมชน เช่น ป่าชายเลน เต้ายาง รวมทั้งสามารถนำความรู้ในศูนย์ไปใช้ประโยชน์ได้ในชีวิตประจำวัน อีกทั้งศูนย์เรียนรู้บ้านเปรีตในจะเกิดขึ้นจากการร่วมมือร่วมใจของชุมชนบ้านเปรีตใน และชุมชนโดยรอบ อาทิ บ้านน้ำเขียว หนองคันทรอง ห้วยน้ำขาว หนองโสน อ่าวใหญ่

หนองเสม็ด ที่จะเข้ามาเป็นเครือข่ายการทำงานร่วมกันกับนักวิชาการในพื้นที่ เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มหาวิทยาลัยบูรพา นักวิชาการกรมประมง ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน ที่จะช่วยเสริมและสร้างข้อมูล แนวทางตามที่ชุมชนต้องการ

ทำงานร่วมกัน บนฐานความต้องการของชุมชน

หลักคิดของโครงการคือ การผสมผสานร่วมกัน ระหว่างความรู้วิทยาศาสตร์ร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อลดปัญหาโลกร้อน และเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพ สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและสุขภาพของชุมชน โดยนำจุดเด่นของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนบ้านเปร็ดไฉ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ในการฟื้นฟูสภาพป่าชายเลน เช่น การใช้และสร้างทุนทางสังคมของชุมชนในการแก้ปัญหา ดังเช่น การรวมกลุ่มของชุมชนเพื่อร่วมกันกำหนดกติกาการดูแลอนุรักษ์แหล่งทรัพยากร การพัฒนาเตาเผาเพื่อช่วยชะลอความแรงของคลื่นที่กัดเซาะพื้นที่ชายฝั่ง การสร้างเตาเผาถ่าน ใช้กิ่งไม้ที่ตัดจากสวนผลไม้มาใช้ประโยชน์ มาศึกษาร่วมกับภูมิปัญญาสมัยใหม่ ที่ใช้วิธีทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์และเป็นที่ยอมรับในสังคมอันกว้าง ทำให้เกิดรูปแบบใหม่ของชุมชนที่สามารถตอบโจทย์ทั้งในด้านการพัฒนาชุมชนและสามารถแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้โดยสร้างองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนภายในชุมชน ที่เน้นบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลักโดยชุมชนจะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งกับกระบวนการวิจัย นักวิจัยภายนอกจะทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงคอยให้คำปรึกษาและถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการอย่างง่ายให้

โครงการนี้ทำอะไรบ้าง ?

การทำงานของโครงการ มีฐานคิดจากการหารือร่วมกันระหว่างชาวชุมชน และคณะนักวิจัยเพื่อรับทราบประเด็นความสนใจ และสภาพพื้นที่เป็นระยะๆ ซึ่งพบว่าความต้องการของชุมชนบ้านเปร็ดไฉรวมทั้งชุมชนจากพื้นที่ใกล้เคียง อาทิ ตำบลแหลมกลัด อ่าวใหญ่ ได้มีความต้องการให้มีการศึกษา และพัฒนาเป็นองค์ความรู้ที่ควรมีในศูนย์เรียนรู้ ดังนี้

หนึ่ง : บ้านเปร็ดไฉจะพึ่งตนเองด้านพลังงานได้อย่างไร ?

มีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนได้ร่วมตระหนักและดำเนินชีวิตโดยใช้ทรัพยากรภายในท้องถิ่นตน รวมทั้งการใช้พลังงานอย่างรู้คุณค่าโดยอาศัยฐานทรัพยากรที่มีอยู่ เช่น สวนผลไม้ ป่าไม้ในพื้นที่ป่าชายเลน ขณะเดียวกันกระบวนการใช้พลังงานนี้จำเป็นต้องอาศัยหลักวิชาการเข้ามาช่วยสนับสนุน และพิจารณาตามปัจจัยและเงื่อนไขของสภาพพื้นที่ที่สามารถดำเนินการได้ โดยอาศัยผ่านกระบวนการถ่ายทอดไปที่ชุมชนให้เป็นผู้ช่วยคิด ช่วยลงมือปฏิบัติ เช่น การจัดตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานด้านพลังงานชุมชนบ้านเปร็ดไฉทำหน้าที่วางแผน ประสานงานกำกับดูแลโครงการให้ประสบความสำเร็จ

อันจะนำไปสู่การกำหนดกิจกรรมการวิจัยในพื้นที่ นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างเสริมศักยภาพของชุมชน ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากทรัพยากรในท้องถิ่น และเกิดการพัฒนาศักยภาพของแต่ละชุมชนที่มีศักยภาพของฐานทรัพยากรที่แตกต่างกัน และก่อให้เกิดการดำเนินกิจกรรมพลังงานที่เป็นรูปธรรมและนำไปสู่การเป็น “สังคมคาร์บอนพอเพียง” ซึ่งหมายถึงสังคมที่มีการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในระดับต่ำ และสามารถนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งพิงตนเองของชุมชนได้

สอง : ชุมชนจะจัดการป่าชายเลนอย่างไรให้ยั่งยืน ?

การดูแลฟื้นฟูสภาพพื้นที่ป่าชายเลนจากการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าของชาวเปรีตในพบว่าโดยพื้นฐานของชาวเปรีตในมีความพยายามในการใช้พลังของชุมชนในการร่วมรักษาพื้นที่ป่าโดยผ่านกิจกรรมของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ช่วยสนับสนุน จนกระทั่งต่อมาเริ่มกันจัดตั้งเป็นกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรีตใน และร่วมกันซื้อพื้นที่ป่ามาทำรั้วสำหรับปลูกป่าชายเลน รวมทั้งการมีพื้นที่กอบบริเวณชายฝั่งทะเลของชุมชนใกล้เคียง ดังนั้นการดำเนินโครงการวิจัยนี้จำเป็นต้องอาศัยหลักทางวิชาการมาสนับสนุนการทำงานของเครือข่าย ซึ่งมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำงานแล้ว แต่อาจสนับสนุนในส่วนข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ รวมทั้งกระบวนการบริหารจัดการ การร่วมกันกำหนดกฎกติกา ที่คำนึงของสิทธิในการเป็นเจ้าของพื้นที่ร่วมกันและถูกต้องตามกฎหมาย โดยทุกฝ่ายยอมรับได้

สาม: ชุมชนจะแก้ปัญหาชายฝั่งถูกกัดเซาะได้อย่างไร ?

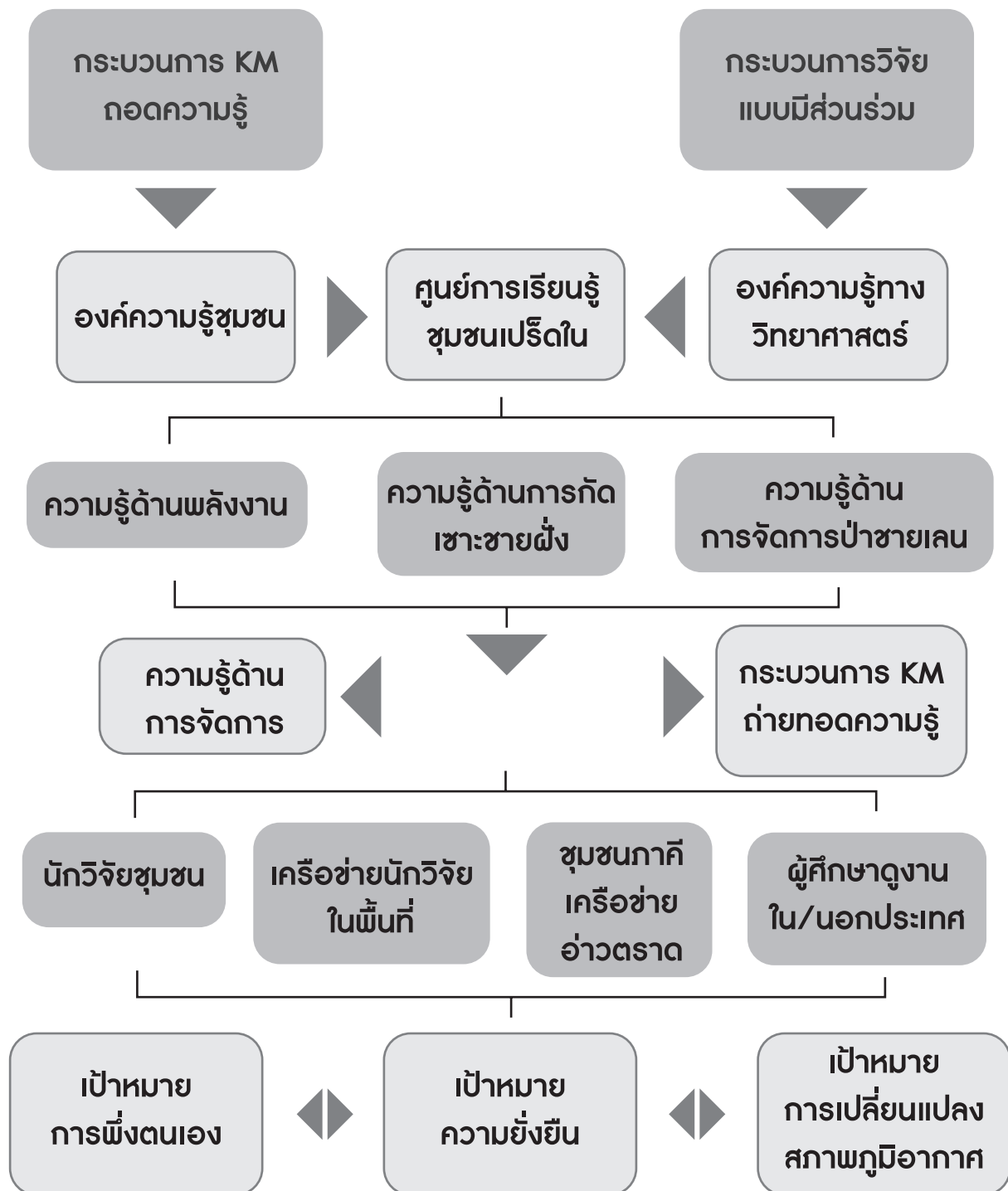
การแก้ไขปัญหาการกัดเซาะพื้นที่บริเวณชายฝั่ง โดยแนวทางการศึกษาจะร่วมกับความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนที่จะร่วมสังเกต บันทึก และให้ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงด้านพื้นที่ที่ถูกกัดเซาะทั้งในอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน และที่สำคัญจะทำให้ภาคีเครือข่ายได้เกิดกระบวนการเรียนรู้และปรับตัวที่จะรับมือกับปัญหาการกัดเซาะพื้นที่บริเวณชายฝั่งและอื่น ซึ่งเป็นผลมาจากปัญหาโลกร้อนได้ในอนาคต โจทย์วิจัยนี้ผนวกพร้อมกับโจทย์เรื่องการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง เพื่อให้ทรัพยากรประมงกลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ เพื่อเป็นแหล่งอาหาร สร้างอาชีพให้กับชุมชนด้วย

โครงการนี้ทำงานอย่างไร ?

การดำเนินกิจกรรม มีอยู่ในสองลักษณะสำคัญ คือ

หนึ่ง การดำเนินกิจกรรมในลักษณะของกระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) โดยพัฒนาขึ้นเป็นศูนย์สำหรับสร้างการเรียนรู้ เพื่อถอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชนซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนบ้านเปรีตในและพื้นที่ใกล้เคียง ที่ต้องการจะดำเนินชีวิตของชุมชน โดยอาศัยพลังของชุมชนร่วมกับพื้นฐานของภูมิปัญญา และทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ตลอดจนสามารถสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาต่อไปจนกระทั่งถึงกลุ่มคนรุ่นใหม่ได้ โดย“ศูนย์เรียนรู้ชุมชน” จะเป็นองค์กรของชุมชนที่มีบทบาทและหน้าที่ที่ไม่หยุดนิ่งเพื่อประโยชน์ของชุมชนเองตลอดจนเพื่อประโยชน์ของชุมชนอื่นๆ

และสอง การประยุกต์องค์ความรู้ท้องถิ่นที่ถอดได้จากชุมชนเข้ากับความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่นักวิชาการหรือนักวิจัยจากสถาบันการศึกษาจะสามารถเข้ามาช่วยสนับสนุนถ่ายทอดและเติมเต็มความรู้เหล่านี้เข้ากับองค์ความรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่นได้ โดยเน้นบทบาทของการให้ชาวบ้านในชุมชนเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งกับกระบวนการวิจัย นั่นก็คือการพัฒนา “นักวิจัยท้องถิ่น” ให้เป็นผู้เก็บข้อมูลต่างๆด้วยตนเอง และสามารถเรียนรู้และเชื่อมโยงความรู้จากภายนอกและความรู้ที่มีอยู่อย่างเชื่อมโยงได้

ความรู้ของชุมชนและความรู้ทางวิทยาศาสตร์จะเติมเต็มซึ่งกันและกันอย่างไร ?

เป้าหมาย	ภูมิปัญญาของชุมชนบ้านเป็ดใน	คำถาม ?	โจทย์ทางวิทยาศาสตร์
การพึ่งตนเองด้านพลังงาน	ชุมชนคิดประดิษฐ์เตาเผาถ่านจากเศษวัสดุในพื้นที่ทดแทนการใช้ก๊าซหุงต้มอันเป็นเชื้อเพลิงประเภทฟอสซิลซึ่งทำให้เกิดก๊าซเรือนกระจกมาก	หากวันหนึ่งน้ำมันแพงขึ้นหรือหมดไปชุมชนจะสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเองด้วยทรัพยากรที่มีอยู่ได้หรือไม่?	ชุมชนมีปริมาณการใช้พลังงานเท่าใดเชื้อเพลิงจากธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนเพียงพอต่อความต้องการหรือไม่ จะเพิ่มประสิทธิภาพหรือยกระดับให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองด้านพลังงานในอนาคตได้อย่างไร
การแก้ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง	การประดิษฐ์เต้ายางโดยใช้ล้อยางรถยนต์มาประกอบเป็นลูกเต้าแล้วนำไปวางชายฝั่งทะเลเพื่อป้องกันการพังทลายของหน้าดินและเป็นแหล่งให้สัตว์ทะเลมาชุมนุม	การวางเต้ายางจะสามารถรับมือกับปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งที่คุกคามมากขึ้นในระยะยาวได้หรือไม่?	การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงพื้นที่กองทะเลและตะกอนตามแนวชายฝั่งทะเลการศึกษาประสิทธิภาพของเต้ายางต่อการกัดเซาะชายฝั่งเปรียบเทียบกับวิธีการอื่นเช่นการใช้แนวปักไม้ไผ่และผลกระทบของเต้ายางต่อสิ่งแวดล้อม รวมทั้งรูปแบบการประมงที่เหมาะสมกับการวางเต้ายาง
การฟื้นฟูและจัดการป่าชายเลนอย่างยั่งยืน	ภูมิปัญญาและประสบการณ์ของชุมชนในการใช้ประโยชน์สังเกตการเปลี่ยนแปลงและการร่วมมือกันอนุรักษ์ป่าชายเลน	ป่าชายเลนช่วยลดโลกร้อนได้อย่างไร? จะจัดการป่าชายเลนอย่างยั่งยืนในระยะยาวได้หรือไม่? ชุมชนยังสามารถใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากป่าชายเลนโดยไม่รบกวนการอนุรักษ์ได้หรือไม่?	การจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเป็ดใน และรูปแบบการตรวจติดตามผลทางวิทยาศาสตร์ อาทิ การทำแผนที่หมายเลขเขตการสำรวจพรรณไม้ เก็บตัวอย่างดินและน้ำ การวัดการเติบโตของต้นไม้ คำนวณผลผลิต และการประเมินประสิทธิภาพในการกักเก็บคาร์บอน

สุดท้าย ชุมชนจะได้อะไรจากโครงการนี้ ?

ความรู้ภูมิปัญญาต่างๆ ทั้งภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน และความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ได้จากโครงการ ทั้งในด้านพลังงานเพื่อการพึ่งพาตนเองและลดโลกร้อน ด้านการฟื้นฟูป่าชายเลน และด้านการแก้ไขปัญหาทรัพยากรชายฝั่งกัดเซาะ และการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง จะถูกรวบรวมและถ่ายทอดในรูปของศูนย์เรียนรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนบ้านเป็ดใน ผ่านสื่อประเภทต่างๆ เพื่อประโยชน์ของชุมชนในการถ่ายทอดให้กับ

เยาวชนรุ่นต่อไป รวมทั้งถ่ายทอดให้กับชุมชนใกล้เคียงที่เข้ามาร่วมเรียนรู้ หรือชุมชน หน่วยงาน นักศึกษา หรือ ชาวต่างชาติจากภายนอกพื้นที่ ที่ต้องการเข้ามาศึกษาความสำเร็จของชุมชนบ้านเป็ดไฉนในการแก้ปัญหา และพึ่งพา ตนเองของชุมชน เพื่อเป้าหมายสูงสุดคือชุมชนบ้านเป็ดไฉน และทุกชุมชนในบริเวณอ่าวตราด และชายฝั่งทะเลตะวันออก ของอ่าวไทยมีความสามารถในการจัดการทรัพยากรด้านพลังงานเพื่อการพึ่งพาตนเอง และลดโลกร้อน การฟื้นฟู และ อนุรักษ์ป่าชายเลน การแก้ไขปัญหาทรัพยากรชายฝั่งกัดเซาะ การจัดการทรัพยากรชายฝั่ง และสร้างเศรษฐกิจชุมชนได้ อย่างยั่งยืน ซึ่งทั้งนี้ “นักวิจัยชุมชน” และความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้านบ้านเป็ดไฉนทุกคนจึงถือเป็นหัวใจที่จะทำให้ โครงการนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ และเกิดความรู้ที่จะทำให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหา เพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง และการรับ มือกับความเปลี่ยนแปลงต่างๆ จากกระแสนอก รวมทั้งปัญหาโลกร้อนที่จะคุกคามชุมชนได้อย่างยั่งยืนต่อไป

การจัดการความรู้ในงานวิจัยชุมชน : ไปทำอะไรกับสถาบันธรรมรัฐที่บ้านเป็ดใน จ.ตราด

จตุพร วิศิษฐโชติดำรงกุล

ที่ตึก เอส เอ็ม กลางเมืองหลวง ผมมีโอกาสได้พูดคุยกับทีมงานวิจัยของสถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม หรือ GSEI (จีไอช) ในประเด็นที่เป็นโครงการวิจัย ที่ได้รับการสนับสนุนจาก สสส. มีชื่อโครงการวิจัยที่น่าสนใจเป็นอย่างมาก “การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่เป็ดใน จ.ตราด เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง และประยุกต์ใช้ความรู้ชุมชน ร่วมกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ”

ที่น่าสนใจ

คือ มีคำสำคัญหลักๆ ที่ผมสนใจเช่น ศูนย์การเรียนรู้ (ที่กำลังฮิตฮอต) การประยุกต์ใช้ความรู้

กระบวนการนี้เป็นการถอดบทเรียน โดยใช้กระบวนการกลุ่มเข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อให้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ตัวเองในมิติที่สำคัญ ดังนั้นการสรุป สังเคราะห์ จากเวทีจะเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งสำหรับโครงการวิจัยฯ จากนั้นอาจมีการเพิ่มเติมข้อมูลโดยการค้นหาข้อมูลในรูปแบบอื่นๆ ต่อไป โดยที่ทีมวิจัยในพื้นที่

(หากมองในรูปศัพท์ ก็คือ การจัดการความรู้ หรือ Knowledge Management, KM โดยแท้) และความรู้ชุมชนกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่จะมาผสานกัน ตรงนี้ยิ่งทำให้น่าสนใจว่า ความรู้ที่เป็นองค์ความรู้ของชุมชน จะมาผสานกับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้อย่างไร หากสามารถจัดการความรู้ประเด็นแบบนี้ได้ - น่าจะเป็นเรื่องที่ดี ต่อการพัฒนาชุมชนที่อยู่ภายใต้ปัญหาซับซ้อน และปัญหาเร่งด่วน เช่น กรณีภัยพิบัติใหม่ๆ ที่มีต่อมนุษย์ แม้ว่าพื้นที่การทำงานจะเป็นพื้นที่เล็กๆ ในจังหวัดตราดก็ตาม

ว่าเรื่องของพื้นที่ ผมได้ยินชื่อเสียงพื้นที่วิจัยมานานแล้ว เกี่ยวข้องกับ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ บ้านเป็ดใน จ.ตราด โดยเริ่มจาก “ปัญหาของชาวบ้าน ให้รู้จักคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น” ผู้ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จดังกล่าวคือ พระอาจารย์สุบิน ท่านเป็นพระนักพัฒนาที่ใช้หลักธรรมะเชื่อมร้อย เป็นธรรมะในเชิงเศรษฐกิจ ให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเอง วิธีคิดในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน การบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วม จนถึงการจัดการโครงสร้างโดย “วัด” เป็นจุดศูนย์กลาง ล่าสุดมีรุ่นพี่ปริญญาเอกท่านหนึ่งได้ศึกษาประเด็นกองทุนชุมชนดังกล่าวอยู่ด้วย

ย้อนมาที่ตัวโครงการวิจัยของสถาบันธรรมรัฐฯ เท่าที่ผมอ่านจากข้อเสนอโครงการ ที่ต่อยอดความเข้มแข็งของชุมชน ถือว่าเป็นความท้าทายอย่างยิ่งของชุมชนเป็ดใน ที่จะสร้างความรู้ใหม่ ผสานกับความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นเดิม กับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เพื่อบริหารจัดการตนเองและชุมชน รองรับการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะความเสี่ยงที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ โดยโครงการมีแนวคิดที่ว่า หากทำได้สำเร็จในชุมชนเป็ดในแล้ว น่าจะเป็นต้นแบบขยายฐานในการต่อยอดความรู้ ไปยังชุมชนชายฝั่งทะเลตะวันออก ทั้งในจังหวัดตราดและอื่นๆ

ผมตื่นเต้นกับรูปแบบการวิจัยในครั้งนี้อย่างมาก เพราะว่ามีทีมวิจัยที่แบ่งสาขาตามความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านแล้วมีแนวคิดการใช้ “การจัดการความรู้” เป็นเครื่องมือสำคัญตลอดทั้งโครงการ ดังนั้นการจัดการความรู้จะมีบทบาทเป็นเครื่องมือเชื่อมทั้งผู้คน องค์ความรู้ และเป็นผลลัพธ์สำคัญต่อการคิดรูปแบบ “ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน” ในช่วงต่อไป

สำหรับประเด็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนนั้นอาจไม่เห็นอาคารสถานที่หรือโครงสร้างอื่นใด แต่ทว่ามุ่งเน้นการจัดการความรู้ให้กับคนในชุมชนเป็นพื้นฐานก่อนให้เข้มแข็ง ส่วนการถ่ายทอดสู่สาธารณะผ่านรูปแบบใดๆ นั้น น่าจะเป็นผลปลายทาง ซึ่งผมมองว่าไม่น่าจะยากนัก

ความท้าทายอยู่ที่ว่า ผมอยู่ในส่วนของผู้ที่มาช่วยดำเนินการด้านการจัดการความรู้ และการจัดการความรู้นั้น ต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ เป็นธรรมชาติ เน้นไปกับกระบวนการศึกษาวิจัย โดยพื้นฐานเท่าที่ผมเห็นข้อมูลและศึกษาผ่านการไปยังพื้นที่บ้านเป็ดใน เรามีการจัดการความรู้อยู่แล้ว เพียงแต่ต้องมาจัดระบบกันอีกครั้ง และช่วยกันหมุนวงล้อของการจัดการความรู้ให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ผมได้ตกลงกับ ดร. บัณฑูร เศรษฐศิโรตม์ กับทีมงานทั้งหมดว่าจะเดินทางลงพื้นที่พร้อมทีมงานที่เป็นนักวิจัยชุดใหญ่ เพื่อลงไปดูพื้นที่ พูดคุย เตรียมเพื่อจะออกแบบเวทีในช่วงต่อไป

ทีมวิจัยที่เดินทางไปในวันดังกล่าวมี 4 ทีมจากกรุงเทพ

- ❖ ทีมวิจัยโครงการพลังงานเพื่อการพึ่งพาตนเองและลดโลกร้อน โดย ดร.บุญรอด สังจุลนุกิจ บัณฑิตวิทยาลัย ร่วมด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

- ❖ ทีมวิจัยโครงการฟื้นฟูสภาพพื้นที่ป่าชายเลน โดย ผศ.ดร.ลดาวัลย์ พวงจิตร และทีมคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

- ❖ ทีมงานโครงการแก้ไขปัญหามลพิษที่บริเวณชายฝั่ง โดย ผศ.ดร.ปราโมทย์ ไชยศิริกร และทีมสถาบันวิจัยทรัพยากรทางน้ำ

- ❖ ทีมวิจัยทางด้านการจัดการความรู้ โดย รศ.ดร.นิรมล สุธรรมกิจ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และทีมงาน และมีอีก 1 ทีมในพื้นที่ คือ ทีมวิจัยในพื้นที่ศึกษา

ดังนั้นการเดินทางไปพื้นที่ครั้งนี้ ได้พบเจอกันทุกทีม นอกจากได้ศึกษาสภาพจริงของพื้นที่แล้ว ยังได้ประชุมพูดคุยภาพรวมของโครงการไปด้วย ในด้านการจัดการความรู้ในส่วนที่ผมได้ไปเรียนรู้ด้วยก็ได้ออกแบบกระบวนการไว้ก่อนล่วงหน้า โดยการทบทวนแนวคิดหลักของโครงการที่เน้น “การบูรณาการองค์ความรู้” หาแนวทางที่เหมาะสมในกิจกรรมการพัฒนายจะใช้รูปแบบ “การจัดการความรู้” ทั้งในรูปแบบและวิธีการ มีผลลัพธ์ในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ และศูนย์การเรียนรู้ผ่านการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

การผสมผสานองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ได้กำหนดออกมาเป็น 3 ประเด็น (ตามบริบทของท้องถิ่นที่ผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลในระดับหนึ่งแล้ว และระดมผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านในส่วนขององค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์) โดยมีการวิเคราะห์องค์ความรู้ของชุมชนบ้านเป็ดใน ช่องว่างขององค์ความรู้ โจทย์องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และเป้าหมายของศูนย์และกระบวนการจัดการความรู้ ในแต่ละประเด็น ดังนี้

- ❖ การใช้พลังงาน

- ❖ การกักตุนขยะชายฝั่ง และการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง

- ❖ การฟื้นฟูสภาพพื้นที่ป่าชายเลน และทรัพยากรชายฝั่ง

สิ่งที่ขาดไปก็คือ ประเด็นที่ 4 “ชุดความรู้เดิม” ของชุมชน และเจาะลงเฉพาะ 3 ประเด็นดังกล่าวลงเชิงลึก ผมมองว่า กลุ่มความรู้ชุดที่ 4 นี้แหละสำคัญมากที่เป็น “ต้นทุน” เริ่มต้นของโครงการฯ ส่วน กระบวนการจัดการความรู้ก็จะถูกออกแบบผ่านเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชนโดยคนในชุมชนเองมาร่วมกันแลกเปลี่ยน สรุปวิเคราะห์ และสังเคราะห์ชุดความรู้นี้ร่วมกัน

ยากและท้าทายสำหรับผมก็คือ “กระบวนการ” ที่ต้องทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสรุป สังเคราะห์โดยชุมชนเอง ในขั้นตอนที่สำคัญนี้ผู้นำกระบวนการ (Facilitator) ก็ต้องมีประสบการณ์มากพอสมควรในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีประสบการณ์การเป็นผู้นำกระบวนการ รวมไปถึงทักษะการถอดบทเรียนที่เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้ด้วย ตอนนั้นผมได้ออกแบบเวทีวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (ภาพรวมชุมชน) ไว้ในใจบ้างแล้ว

เวทีวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (ภาพรวมชุมชน)

กระบวนการ และ กลยุทธ์

การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาและเตรียมความพร้อมในการยกระดับศูนย์เรียนรู้ตามโครงการ

วัตถุประสงค์ของการวิเคราะห์ชุมชน

- ✳ เพื่อให้ชุมชนและผู้เกี่ยวข้องเกิดความรู้ ความเข้าใจแนวคิดหลักการและกระบวนการการทำงานของโครงการวิจัย
- ✳ เพื่อให้ชุมชนและผู้เกี่ยวข้องได้ทบทวนองค์ประกอบหลักของ ประเด็นการวิจัย รวมถึงบริบทชุมชน
- ✳ เพื่อให้มีฐานข้อมูลในการพัฒนา และยกระดับองค์ความรู้ เป็นต้นทุนในการเรียนรู้ ต่อยอดองค์ความรู้เดิม

กระบวนการ และกรอบเนื้อหาหลักสูตร

เป็นกระบวนการที่ทำงานที่เน้นการมีส่วนร่วมและการทำงานเชิงบูรณาการร่วมกัน 3 ฝ่าย ได้แก่ ชุมชนเป้าหมาย หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง และส่วนวิชาการ/กระบวนการ ที่คาดว่าจะสามารถพัฒนาระดับการทำงานร่วมกัน โดยชุมชนเป้าหมายได้รับประโยชน์สูงสุด และสามารถดำเนินการต่อเนื่องได้เมื่อสิ้นสุดโครงการ ทั้งนี้จะให้ความสำคัญกับกระบวนการ “วิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม” ซึ่งถือว่าเป็นเวทีในระยะแรกที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการทำงานวิจัยและการเสริมพลังชุมชน ในระยะต่อไปกระบวนการการจัดเวทีวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (ภาพรวม เวที 1)

- ✳ วิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ ส่วนเสีย ในชุมชน ตลอดจนคัดเลือกเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง
- ✳ ทีมงานวิทยากรศึกษาข้อมูลมือสอง เพื่อเตรียมพร้อมออกแบบ กระบวนการเวทีวิเคราะห์ข้อมูล
- ✳ เวทีวิเคราะห์ข้อมูลภาพรวม (ในพื้นที่) : แบ่งกลุ่มออกเป็น 4 กลุ่มย่อย เพื่อทบทวนสถานการณ์ขององค์ประกอบหลักตามโครงการวิจัย ได้แก่ รู้จักตนเอง (ระบบชุมชน) เป็นบริบทของชุมชนทุกมิติรู้จักทรัพยากร (การจัดการดิน,น้ำ,ป่า) เน้น ทรัพยากรทางทะเลตามบริบทชุมชน รู้จักกระบวนการผลิต (พืช,สัตว์) รู้จักโลก (ระบบการบริโภค) ในชุมชน ระบบนี้เป็นระบบใหญ่ที่ต้องใช้เวลา สมาธิ และผู้ชำนาญพิเศษเป็นวิทยากร ดังนั้นในการวิเคราะห์ ดังนั้นจะปรับเป็น “ระบบบริโภคในชุมชน” เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศที่ส่งผลต่อวิถีการผลิตและบริโภค
- ✳ นำเสนอข้อมูลจากการระดมความคิดในกลุ่มใหญ่ จากนั้นนักวิจัยในพื้นที่และนักวิจัยหลักทำการสรุปข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูล

กระบวนการนี้เป็นการถอดบทเรียน ชุมชนโดยใช้กระบวนการกลุ่มเข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อให้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ตัวเองในมิติที่สำคัญ

ดังนั้นการสรุป สังเคราะห์จากเวทีจะเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งสำหรับโครงการวิจัยฯ จากนั้นอาจมีการเติมเต็มข้อมูลโดยการค้นหาข้อมูลในรูปแบบอื่นๆ ต่อไป โดยทีมนักวิจัยในพื้นที่

ทั้งหมดผมร่างรูปแบบในใจคร่าวๆ ไว้ก่อน และคาดว่าจะลงพื้นที่บ้านเป็ดใน ในเร็ววันครับ

ป่าเลี้ยงคน คนช่วยป่า พากันอยู่รอด

พระอาจารย์สุบิน ปณีโต

วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด

จากการบรรยายในสัมมนาวิชาการ เนื่องในโอกาสครบรอบ 10 ปี สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม วันพุธที่ 23 กุมภาพันธ์ 2554 โรงแรมสยามซิตี้ กรุงเทพฯ

“เรากำลังบำเพ็ญหัวใจของโพธิสัตว์โดยไม่ทำเฉพาะมุ่งหวังแก้ต้นให้คนเห็น
ประโยชน์ของคนส่วนใหญ่”

“...เรื่องสิ่งแวดล้อม เราบอกพัฒนาสังคม หากเอาสังคมอยู่รอดแต่สิ่งแวดล้อมอยู่ไม่รอด ฉะนั้นความเสื่อมโทรมของเขตพื้นที่จังหวัดตราด นายทุนอยู่รอด สังคมอยู่ไม่รอด สิ่งแวดล้อมอยู่ไม่รอด ระบบสมัยเฟื่องฟูเศรษฐกิจน่ากัง แล้วทำลายมากมายมหาศาลเรียกว่าทรัพยากรป่าไม้มีค่าน้อยกว่ากัง กังมีค่ามากกว่าป่าไม้ ทั้งที่ป่าไม้ให้ประโยชน์และอยู่นานกว่า แต่หากตีค่าด้วยตัวเงินอาจน้อยกว่า ก็เลยให้ความเป็นธรรมกับป่าน้อยกว่า ก็ใช้ทั้งจากถาง เครื่องมือมาทำลายสิ่งแวดล้อม พอสิ่งแวดล้อมเดือดร้อนสังคมก็พลอยเดือดร้อนไปด้วย พายุก็แรง ฝนก็ไม่ค่อยตก อาหารเหลือน้อย สิ่งต่างๆ ถูกทำลายสังคมก็แตกแยกตามมา ความเป็นธรรมเริ่มหายลง ความสลับซับซ้อนของปัญหามากขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่สังคมถูกกัดเซาะจากระบบทุนนอกที่เห็นประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม อาจจะมาช่วยกันรื้อฟื้นสิ่งแวดล้อม เราต้องมาช่วยฟื้นคืนความเป็นธรรม ความเป็นธรรมกับไม่เป็นธรรมต่างกัน เรียกว่าธรรมกับอธรรม

ฉะนั้นสถาบันธรรมรัฐฯ ถือเป็นการส่งเสริมส่วนรวมที่เป็นธรรมที่อยู่ร่วมกันทุกฝ่าย คือฝ่ายธรรมชาติ ฝ่ายทรัพยากร และฝ่ายอาชีพอยู่ได้ และฝ่ายคนท้องถิ่น คนนอกอยู่ได้ เข้าร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพพออบอุ่น เราก็เห็นปัญหาว่าเป็นสิ่งที่ต้องช่วยฟื้นฟู แก้ไข ปรับปรุงจากสภาพสิ่งแวดล้อมของทรัพยากรธรรมชาติทั้งบนบกและชายทะเล สิ่งนี้เราคุยกันเรื่องริมทะเลที่เกี่ยวข้อง จังหวัดตราดก็ถูกทำลายไปมาก ช่วงสมัยเศรษฐกิจรุ่งราคาแพง คนให้ความสำคัญกัง สูงกว่าป่าไม้ แต่กังไม่เคยให้ออกซิเจนไม่เคยให้น้ำฝน เหล่านี้เป็นต้น ฉะนั้นเราก็เห็นส่วนการทำลาย ก็ชวนชุมชนช่วยกันคิดแก้ไข ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิธีการทางความคิด และพยายามรุกขึ้นมาเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูที่เสื่อมโทรม โดยเสื่อมโทรมเกิดจากคนไม่กี่กลุ่มไม่กี่คนที่ทำลาย แต่ประโยชน์ของคนส่วนใหญ่เสียไปจากการทำลายไปหลายพันไร่ จากทรัพยากรชายฝั่ง ฉะนั้นป่าไม้หาย ปูปลาก็หาย ริมตลิ่งก็ถูกกัดเซาะชายฝั่งเข้ามา ความเสื่อมโทรม อาหารก็หาย อากาศที่ตึกก็หาย น้ำใสๆ ก็หาย อะไรต่างๆ ก็หายไปเยอะจากคนไม่กี่คน แต่คนส่วนใหญ่เดือดร้อน อันนี้เรียกว่าความไม่เป็นธรรมที่เกิดจากนายทุนไม่กี่คน ซึ่งจากที่เหล่านั้เป็นทีส่วนรวม อันนี้เรียกว่าความไม่เป็นธรรมเกิดความไม่เป็นธรรมกับคนในชุมชนประโยชน์ไม่ได้เท่าที่ควรได้ประโยชน์กับคนส่วนน้อย ทีนี้เราเห็นว่าสิ่งที่เสื่อมโทรมจากความโลภของคนไม่กี่คนมุ่งล้างที่จะเอาได้ แต่คนที่เป็นธรรมก็ลุกขึ้นมาช่วยกันแก้ไข เพื่อความเป็นธรรม เพื่อความอยู่รอดของทุกฝ่าย ฉะนั้นถ้าไม่เป็นธรรมก็จะทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายคน ทำลายทรัพยากรธรรมชาติของสัตว์น้ำ พื้นดิน เพราะการจัดสรรที่ไม่เป็นธรรม

หากเป็นธรรมชาติเราจะได้อยู่สบาย หากเป็นธรรมชาติเราจะแบ่งปันได้ด้วยใจโดยไม่โลกด้วยใจเพื่อเพื่อนฝูง ก็จะเป็นผลให้อากาศดี อาหารดี สิ่งแวดล้อมดี คนที่อยู่ด้วยก็จะมีชีวิตที่ดี การที่จะดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคมที่ดี ก็เป็นการดีต่อสิ่งแวดล้อม เพราะฉะนั้นพื้นที่ที่จะช่วยสนับสนุนของท้องถิ่น เราก็มองเห็นประโยชน์

เวลาเรามองชี้ให้ชาวบ้านเห็นประโยชน์ว่าถ้าเราอนุรักษ์ทรัพยากร รักษาป่า ก็จะเกิดผล อันที่หนึ่งเราได้ทำประโยชน์ส่วนร่วมอย่างกว้าง ทำให้ฝนตกไม่ตกเฉพาะบ้านเรา คนส่วนน้อยทำประโยชน์ให้คนส่วนใหญ่ สอง บอกว่าถ้าเกิดเรามีป่าไม้มากสมบูรณ์ในชายเลนก็เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ก็จับกินไม่ใช่เฉพาะคนที่นี่ เรียกว่าทำประโยชน์ให้ส่วนใหญ่ ฉะนั้นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำโดยธรรมชาติไม่ต้องลงทุนอย่างมหาศาล ถ้าฝนจะตกก็ไม่ตกเฉพาะท้องถิ่น แต่จะตกโดยทั่วไป อากาศดีก็ไม่ได้หายใจเฉพาะคนท้องถิ่น เอื้อประโยชน์คนส่วนใหญ่ คนส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์ เราคิดว่าเอาบุญกันบ้าง ชักชวนให้ชาวบ้านหันมามองอย่างนี้ และรักษาพื้นที่ป่า โดยเฉพาะป่าชายเลนที่ถูกทำลายก็เริ่มที่จะดีขึ้นมา อันนี้เรื่องของการจัดการให้เขาเห็นภาพและเขาลุกขึ้นมาช่วยกัน และมองว่าสิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาให้คนท้องถิ่นลุกขึ้นมาช่วยกัน โดยต้องให้คนส่วนใหญ่และเขาได้ประโยชน์ด้วย และนำไปสู่ประโยชน์ที่ยั่งยืน และต้องจัดสรรปันส่วนอีกที อันนี้เป็นการมองรูปการได้รับประโยชน์ในภาพรวม และคิดให้เขาต้องจัดการแบบป่าอยู่ได้ คนอยู่ได้ ป่าจะต้องเลี้ยงคนให้ได้อย่างยั่งยืน ด้วยการคิดวางแผนจัดการระบบของชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งในอนาคตและพยายามคิดรูปแบบต่อไปตามรูปแบบที่เราชวนคิด ชวนทำ

16

อันนี้ป่าเบญจพรรณมีประมาณหมื่นกว่าไร่ ชุมชนนี้จะรักษาค่อนข้างแข็งและขยายไปเรื่อย ๆ เราบอกว่าเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำที่ใหญ่ที่สุดโดยไม่ต้องของบจากภาครัฐ สร้างธรรมชาติให้สมบูรณ์และธรรมชาติจะสร้างอาหารให้เอง แล้วก็เป็นตัวกันคลื่นกันฝนได้ดีโดยที่ต้นทุนไม่มาก เพียงแต่ลุกขึ้นมาปลูกเสริมจากที่ถูกทำลายจากนายทุนก็ค่อนข้างขึ้นมาเยอะ อันนี้เป็นส่วนหนึ่งให้ทุกคนในชุมชนมีหัวใจแบบโพธิสัตว์ปฏิบัติตนเพื่อชุมชนแต่ตนเองพลอยได้รับอานิสงส์แล้วก็ได้อานิสงส์การจัดสรร การดูแลที่จะทำโครงการต่อไปเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากร ทั้งอาหาร อากาศ เราบอกว่าเราทำแบบโพธิสัตว์ ฝนจะตกก็ไม่ใช่เฉพาะตกที่นี่ อากาศที่เหมือนมีเครื่องกรองอากาศ อีกหลายหมื่นไร่ก็ไม่ใช่หายใจเฉพาะคนที่นี่ สัตว์น้ำเพาะที่นี่ก็ไหลลงทะเลไม่ได้จับกินเฉพาะคนที่นี่

เรากำลังบำเพ็ญหัวใจของโพธิสัตว์โดยไม่ทำเฉพาะมุ่งหวังแก่ตนให้คนเห็นประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ เรากำลังปลูกฝังให้คิดกว้างๆ ให้คิดแบบโพธิสัตว์และระบบธรรมะ อันนี้เรียกว่าทางโครงการสนับสนุนชุมชนให้คิดต่อทำต่อและกำลังพูดเรื่องความยั่งยืน และพยายามจัดสรรว่าสิ่งเหล่านี้อยู่รอด เขาเองในอนาคตต้องอยู่รอดได้ด้วย อันนี้เรียกว่าป่าเลี้ยงคน คนช่วยป่า พวกกันอยู่รอด แต่ไม่คิดเชิงอนุรักษ์อย่างเดียว แต่คิดการพัฒนาด้วย เรียกว่าอยู่รอดร่วมกันทุกฝ่าย อันนี้เป็นที่มาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษของชุมชนที่ให้ทุนเพื่อรักษาต่อกับนายทุน เพราะตอนนั้นนายทุนทำลายมาก จนป่าแทบหมด ตอนนั้นฟื้นมาเกือบหมดแล้ว เรียกว่าจากสมัยชิบให้ทุนจนฟื้นฟื้นขึ้นมาได้ จากอาหารสมัยบู๊ที่วางไข่ก็ไม่จับกินเฉพาะคนที่นี่ อากาศที่บริสุทธิ์ก็ไม่หายใจเฉพาะคนที่นี่ เราช่วยคนทั้งโลก เราคิดแบบโพธิสัตว์เราไม่ต้องใช้ทุนแต่ใช้ภูมิกำลัง ปัญญา ความสามารถของพวกเราช่วยกันอนุรักษ์ อันนี้เป็นที่มาเรื่องโครงการป่า และกำลังทำป่าบกด้วย และป่าชายเลน ที่ทำควบคู่กัน ซึ่งเป็นที่มาอันหนึ่งของโครงการที่ทำอยู่ โดย ท่านผู้หญิงก็ลงไปช่วยสานต่อให้งานเป็นรูปร่างเร็วขึ้นพยายามชวนเขาคิดในรูปแบบโพธิสัตว์มากกว่าคิดในเชิงปัจเจก ให้คิดเพื่อส่วนรวม อันนี้ขอเกริ่นให้เห็นภาพเบร็ดในเล็กน้อย...

กิจกรรมความเคลื่อนไหวที่ผ่านมา

การลงพื้นที่ศึกษาเมื่อวันที่ 14-15 สิงหาคม 2554 ณ บ้านเป็ดใน จังหวัดตราด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรับฟังปัญหาและความต้องการของชุมชน วิเคราะห์ผู้มีส่วนร่วม (เป้าหมาย), นำเสนอแผนโครงการวิจัย และวางแผนการทำงานร่วมกัน ซึ่งมีชาวชุมชนบ้านเป็ดใน อาทิ นายกอบต.อำพร แพทย์ศาสตร์ ผู้ใหญ่มาโนช ผึ้งรัง ลุงเสรีญ พี่ม็อก พี่มิงคล ป้าผ่องศรี น้องพิท และอีกหลายท่านมาร่วมแลกเปลี่ยนพหามสถานที่ นอกจากนี้ยังได้มีโอกาสเข้าพบพระอาจารย์ สุบิน ปณีโต เพื่อขอข้อเสนอแนะที่จะเป็นประโยชน์ของการทำงานในโครงการ รวมทั้งการเปิดตัวแนะนำโครงการนี้กับกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ที่วัดไผ่ล้อม

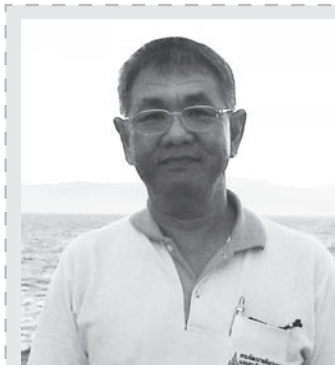

คณะกรรมการพัฒนาศูนย์เรียนรู้

ผู้จัดการโครงการ

ดร.บัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์ เป็นกันเองสนุกสนาน บ้านเกิดอยู่จันทบุรี ไกลๆ เปร็ดในนี้เอง เป็นผู้อำนวยการสถาบันธรรมรัฐ เพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม และมีทีมงาน น้องๆ คอยช่วยงาน ในการผลิตสื่อ และประสานของสถาบันธรรมรัฐฯ คือ หนิง ปุก และนนท์ ที่จะช่วยอำนวยความสะดวก จัดการงานต่างๆ ให้

คณะกรรมการด้านพลังงาน

ดร.บุญรอด สัจจุกลนุกิจ ผู้ใหญ่ใจเย็นอารมณ์ดี เชี่ยวชาญเรื่องพลังงานจากบัณฑิตวิทยาลัยร่วมด้านพลังงานและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรีและอีกท่านคือ ดร. สายจิตร์ ว่าจะนะ แม้ที่ทำงานวิจัยเพื่อบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ด้านพลังงานทางเลือกในชุมชน

คณะกรรมการด้านแก้ไขปัญหากัดเซาะ

ดร.สมภพ รุ่งสุภา หรือ พี่ปู ทำงานเต็มที่ไม่แคร์ียด พร้อมด้วย ดร.ปราโมทย์ ไชยศิริกร อาจารย์ใจดีพูดน้อยแต่ทำงานเยอะมาจาก สถาบันวิจัยทรัพยากรทางน้ำ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คณะทำงานด้านการรักษาและฟื้นฟูป่าชายเลน

นำโดย ผศ.ดร.ลดาวัลย์ พวงจิตร ร่วมกับ ผศ. ดร.มณฑล จำเริญพฤกษ์ และ อ.อ.อ พรานไชย ทีมนี้มักันเป็นกลุ่มมีความตั้งใจสูงเป็นเดิมพันเพื่องานครั้งนี้

คณะทำงานด้านจัดการความรู้

ประกอบด้วย ร.ศ ดร.นิรมล สุธรรมกิจ และดร.อนิน อรุณเรืองสวัสดิ์ มาจากคณะเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ที่จะมาช่วยดูแลเรื่องช่วยสร้างระบบการบริหารจัดการเงินของศูนย์เรียนรู้ในอนาคตร่วมกับรศ. ดร.โสภารัตน์ จารุสมบัติ จากคณะรัฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์เช่นเดียวกัน โดยอาจารย์จะมาช่วยดูแลโครงสร้างและการบริหารจัดการในศูนย์ และที่ขาดไม่ได้ คือ ทีมจัดการกระบวนการความรู้ โดยคุณจุฑพร วิศิษฐ์โชติอังกูร หรือคุณเอก หนุ่มไฟแรงจากร่วมทีดลที่บอกว่างานนี้ท้าทายน่าทำมาก

ทีมวิจัยชุมชน

ทีมวิจัยชุมชน อาทิ ลุงเสรีญ พี่ม้อก ป้าผ่องศรี และอีกหลายท่าน และน้องทีมเยาวชนลูกไม้ป่าเลน นอกจากนี้ยังมีทีมเครือข่ายการทำงานด้านป่าไม้ จากริคอฟท์ ที่ชาวเปร็ดในคุ้นเคยกันดี นำทีมโดยพี่สมหญิง สุนทรวงษ์ และทีมงานคือ คุณระวี ถาวร (แมค) คุณรัตนกวี บุญเมฆ (จ๊อ) และ คุณกรกช ลอยสมุทร (มัล) ที่จะเข้ามาทำงานในเปร็ดในเพื่อมาช่วยกันทำงาน สู่เป้าหมายของการพัฒนาศูนย์เรียนรู้บ้านเปร็ดในที่จะช่วยสร้างความมั่นคงของชุมชนและประเทศชาติต่อไป

ที่ปรึกษาบรรณาธิการ

พระอาจารย์สุบิน ปณีโต
ท่านผู้หญิง ดร.สุทธาวัลย์ เสถียรไทย
คุณทรงพล เจตนาวณิชย์
คุณอำพร แพทย์ศาสตร์
คุณผ่องศรี อินทสุวรรณ
คุณมานิช ผึ้งรัง

กองบรรณาธิการ

ดร.บัณฑิต เศรษฐศิริโรตม์
คุณอุษา บุญญเสถียรรัตน์
คุณสกุลลัษ มະนะโส
คุณนนท์ นุชหมอน
คุณรัตน์กวี บุญเมฆ
คุณกรกช ลอยสมุทร
และทีมบรรณาธิการในพื้นที่บ้านเป็ดใน

จัดพิมพ์โดย

สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

8/16 ถนนกรุงเกษม แขวงวัดสามพระยา เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

โทรศัพท์ 02-280-1812 โทรสาร 02-282-8877

ผู้สนับสนุนการพิมพ์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

979 อาคารเอส เอ็ม ทาวเวอร์ ชั้น 34

ถนนพหลโยธิน แขวงสามเสนใน เขตพญาไท กรุงเทพฯ 10400

โทรศัพท์ 02-298-0500 โทรสาร 022980501, 022980499